

NAGYHALÁSZ

Története: A megye egyik legrégebbi települése, neve a halász községből ered. Egykor a szabolicszi vár halász foglalkozású népei lakták.

Jellege: Rétközi nagy község, amely a rétből kiemelkedő homokdombokra települt. Eredetileg kétutcás, szalagtelkes falu, amelynek kanyargós Fő utcája (Kossuth L. és Arany J. u.) É-D irányú. A középkorban a falu lakói halászok voltak, akik az árvízmentes dombokra építették a földbevéjt kunyhóikat. A dombokat mesterséges gátakkal kötötték össze, amelyek meghatározták a Fő utca vonalát. A Fő utca egyik felső, nyugatra hajló kanyarjából, a templomtól délre ágazó Petőfi utca (régiesen: Tyúk-sor) már a XVIII. században beépített falurész volt. A lecsapolás előtt a falut vizek vették körül, száraz lábbal csak délről, Nyíregyháza és Kemece felől lehetett megközelíteni. A lecsapolás után a Fő utcához csatlakozva több kisebb utcát nyitottak. A falu déli részét K ül-végnek nevezik. Nagyobb tanyái: Homok-tanya, Mágasor, Kecskés és Poklondos.

A falu lakossága állattartásból, halászatból és nádvágásból élt. Gyékényből ponyvát szöttek, kosarakat fontak. A nád egy részét eladták, a többit maguk használták fel. Ebből készült az épületek héjazata, a házak és az ólak falazata (leírását 1. Pátróhánál), több összekötött szál a Szőlőkarót pótolta; ami semmi másra sem volt jó, azt eltűzelték. A keskeny telkeket sorosan, az északi hosszanti oldalán építették be. Az utcai szoba előtt kiskert van. A ház mögé kerül az aránylag nagy istálló és a disznóól.

REF. TEMPLOM

Története: Mikó nevű papját 1328-ban említik. A pápai tizedjegyzékben (1332-1335) Mihály plébános szerepel. 1604-ben romokban állott, de alighanem felépülhetett, mert 1701-ben már fennálló egyház. Azonban idő jártá val ismét romos lett. A középkori templom az

egyház anya könyve szerint: "A falun kívül volt egy igen régi kötemplom fal. ..utoljára birták a reformátusok, s minthogy bajos volt oda járni Isten tiszteletére, conservatioja is sokba került, odahagyták és úgy építették a falu közepén fából." (Nagy halász, ref. egyház anyakönyve, 1 789-es bejegyzés.) Ezt a fatemplomot írhatja össze az 1696-os canonica visitatin s említheti az anyakönyv 1 702-ben. Az Arpád-kori pusztatemplom romjait 1981-82-ben tárták fel.

1 744-ben a faluösszeíraskor megállapítják, hogy helvét felekezetű templom van fából. Az 1 779-es canonica visitatio idején a reformátusok kezén van egy nyerstéglából épített templom. Hozzá közel egy csinos fatorony van, benne két harang, egyikén gót betűkkel: 1562. (Egri érs. It. Paroch. Napkor.)

1783-ban az itteni közbirtokosok egyike, Csuha Tamás kérte a romokban levő pusztatemplom megújítását: "Lélek is számos vagyon, de mind jövevény, szolga, cseléd, gazda nincs több háromnál, ...azon fentálló pusztatemplomnak faljai sokat könnyebbíthetnének templomunk felépítésében, ...annak falai olyan erősek, hogy abból fél téglát sem lehet kivenni a sok mészkövek közül, és így egyéb haszonvétel nem lehet a terméskövekénél. .. mellette régi nagy temetőhely, ahol a pap háza, kerteskéje, a kántor és harangozó meglehet. Jóllehet, árvíz idején szárazon hozzámenni nem lehet, de kevés nádcsinálással meg lehet igazítani. Ugyanis Halászbán és Ibrányban a helységet sok helyen árvíz idején elszaggatja a víz, úgy hogy szomszéd sem mehet szomszédjához csónak nélkül."

Végül is II. József engedélyezi, hogy a régi templom falait elhordva új templomot emeljenek a faluban. A további építkezéseket az anyakönyv 1789-es bejegyzése alapján rekonstruáljuk: "Ezen lebontott kőfalakat hajókon be is hordta az Eklésia, és megalkudván egy nyiregyházi köműves majszterral, Bernyicsák (Bertonicsek] Leopolddal, hozzáfogottjuniusnak II napján 1789- ben, amely napon letétezt a fundamentum kő az északi szegleten

..." 1789 decemberéig elkészül a kőfal. -Az ácsmunkát Orosz

András nagykállói ácsmester 1790-ben elvégezte. 1791-ben

elkészült a templom mennyezete és a székek. Az épületet dec. 11- én felszentelték.

1804-ben elhatározzák, hogy "a templom napkeleti végébe karzat építtessék". A karzatot a pulpíttussal együtt Jakab István nagy károlyi asztalos vállalja fel 60 rénes forintért, az ácsmunkákat Molnár József és Kozma Mihály mesterek 20 rénes forintért.

1815-ben a fatorony ledőléssei fenyeget. -1817-ben a kőtorony építését határozzák el. Szerződést kötnek előbb a Mádon lakó Láng József köművessel, majd 1823-ban újabb szerződést kötnek Láng György nagykállói mesterrel, aki 1824- ben kiássa az alapokat, de az

építkezés az alsó szintnél megszakad. 1830-ban Francz Ignác kőműves vállalja az építkezést, a torony 1833-ban készül el, a bádogsisak csak 1870-ben kerül fel.

A toronyépítéskor a templomot nyugat felé meghosszabbítják, és 1845-47 között az új részre is karzatot építenek. Wochol János tokaji építőmester végzi a kőművesmunkát, Nagy László és Láda Gábor készíti az új fakarzatot. Festéssel együtt 400 forintot fizettek nekik. 1890-ben lebontják a régi famennyezetet, amelynek közepén hosszúkás alakú szegélyezett deszka volt a következő felirattal: "Áldott a Jehova, aki nyugalmat adott a maga népének, az Izraelnek, minden ő beszéde szerint. 1. kir. VIII. 56. Felséges 11.-ik Leopold m. kir. által 1791."

Legkorábbi anyakönyve 1781-ben kezdődik, 1801-től vannak egyéb feljegyzések. Egykor gazdag felszerelése volt. A XX. század elején 43 textíliát írtak össze.

Jellege: A falu közepén, utcavonallal párhuzamosan álló késő barokk templom, téglány alaprajzú toronnyal, eklektikus déli bővítménnyel.

Külső: A torony a főpárkány fölött vakolatlan, szépen rakott bodrogkeresztúri kváderkövekkel. Félköríves bejárati kapujának zárókövén 1824-es évszám van. Az utcai homlokzat falsávokkal tagolt. A világítást három nagy, félköríves ablakvakolt füles keretezéssel és a torony felé eső két kis világítóablak biztosítja. Egyenes végfala egy tengelyes. Déli oldalhomlokzatán két kis világítóablak van, majd két nagy, félköríves ablak között jellegtelenszerűen, oromzatos toldalék látható.

Az épület kölabazata és a hajó végfalának sarkai a pusztai templom köveiből nyert sárgás kváderekkel vannak kialakítva. A falazat anyaga egyébként téglából.

Belső: A hajót magas horonnyal kialakított síkmennyezet fedi. A nyugati és keleti oldalon, valamint a toldalékban karzat van. A keleti karzat csavart faoszlopokon áll, középen ívesen kihalásodó fa mellvéddel. A mellvéd kazettás kialakítású, a kazettákban egy-egy festett virágmotívum van. A középrészen babérlevelekkel és füzérdíszekkel keretezett kartusban felirat: "Kolos III. 16 -lelki énekekkel- nagy kedveléssel énekelték az Urnak a ti Sziveitekben -1805." A nyugati karzat egyenes mellvédű, két faoszloppal tartott. Mellvédje kazettás-rozettás kialakítású, az oszlopfőkön bevésztett 1845-ös évszámmal. stukkópillérek között hegedű formájú mezők díszítik. A szószék fölött fakorona van. A kettős baldachinon volutásan végződő, törtíves szárak között kagylómotívumos, faragott lapocskák töltik ki. A tetőn pelikán áll. Szép népies asztalosmunka. A szószék hátlapján festett felirat:

S.Mos. L. 8. 19 : 20

Valaki nem halgatánd

ja az én beszédemet mel
Ilyet a Próféta az én nevem
ben szóllánd én meg keresem azon.
De maga az a Próféta aki kevé
jen tselenkedik és szóllánd olly
igét a me Ilyet nem parantsoltam
néki az én nevemben szóllanak és aki szóllánd idegen Istennek
nevében meg haljon az a

Próféta Böjtölő havk 1. napján 1792

Az anyakönyv szerint Ölvedi András tarcali asztalos készítette 80 rénes forintért és 3 köből rozsért 1792- ben.

Padok. Késő barokk stílusúak, részben átfestve, részben eredeti színezéssel. A homlok részen eredeti- leg kékes alapfestés és szabálytalan rokokó mezők- ben színes, márványimitáló festés volt. 1791.

Fe/szere/és: Kanna. Ón. Hengeres, kis kiülésű peremmel és fedőrészel, egyszerű füllel és fedő- gombbal. Kissé kiülő talprész. A kanna alsó és felső pereme, valamint a fedő pereme bekarcolt palmetta- sorral díszített. A hengertest középső részének felső harmadában bekarcolt díszítés és felirat. Babérko- szorús oválban szív; benne bepólyált, felkar részen nyállal átlőtt kéz szőlős-leveles indát tart. A babér- koszorú alatt körbemenő felirat: "AZ HALÁSZI ECLESIA SZAMÁRA KÖRÖSI ANNA CZI- NALTATA 1645." A kanna fülén két jegy: az egyik oválban két egymást keresztező kalapács, a másik pajzsban van, felső részén ML monogram, alsó része besatírozott, benne 1 betű. Nagybánya (?), XVII. század első fele. Magassága 41 cm, 4tmérője 21 cm.

Kanna. Ón. Klasszicista. Teljesen sima, hengeres test, kétszer megtört, mélyen lenyúló kiöntővel, sima fedéllel és urna formájú gombbal. Felirata a henge- res testen: "A.N. Halászi Reformáta Sz Eklésia számára -Készittette Kálló István és felesége Bertók Borbála -1830. esztendőben." A fenéken belü! és a fedőn belül pecsétek. Felül ívesen kiképzett négyszögletes keretben, töredékesen olvasható írás:

...CARI

...AUCHE IN

DEBRECI

Tá/. Ón. Teljesen sima, lapos tányér. Fenékén bekarcolva: "N.W. KOKAS ISTVÁN UR AJAN- DEKA." Két egymáshoz kapcsolódó jegy; az egyik kassai bélyeg, a másik hullámos

tetejű, benne lófej kerékküllőn, a fej két oldalán M ? monogram. XVIII-XIX. század. Átmérője 26,5 cm.

Korsó. Zöldmázás cserépkorsó, keskeny nyak rongált peremmel, kihasasodó testtel, egyszerű füllel. A testen domborított virágmotívumok vannak. Középső részén domborított szív alak; benne bekarcolt felirat: "A Nagy -Halászi Reformata- szent Eklésia Butykosa -1822 esztendőbe - Szeptember 9 Napj -Tsinálódott." Magassága 38 cm, alsó átmérője 12 cm, hasának kerülete 90 cm.

A debreceni Református Kollégium múzeumában letétbe helyezett tárgyak:

Kenyérosztó tányér. Részben aranyozott ezüst. Kerek, paténa alakú, öble kidomborodik. Felirata: "KÖRÖSI ANNA CSINALTA ERŐS TÁNYÉRT ISTEN TISZTESSEGERE AZ HALÁSZI TEMPLOMHOZ ANNO DOMINI 1647." Fenekén DG (?) betűk és cikcakk vonalú próba. Magyar, 1647. Átmérője 12 cm.

Úrvacsorapohár. Részben aranyozott ezüst. Hengeres alakú, erősen kihajló peremmel. Körülfutó díszítése ún. lambrequin minta, finoman vésett és cizellált, szalagos és arabeszkfonadékos rajzzal. Testén két vésett hal és hosszú felirat: "Mi nagyhalászi bírák az szent sacramentomnak kiszolgáltatására vöttünk egi pohart tizenharom forinton az Isten hazához, de atkozot legien az valaki mas dologra elo venne avagi eladna avagi elvesstene az sz. sacramentomnak ki szolgáltatasaert tarcta megh az Istten az ő hivenek tisztelsegeert. Amen. Az fő biro Papicz Janos-eskut Kis Madi Mihály Basca Lenart-So Vago Ferenc Molnar Istvan Santa Pal Lorinczi Mate Czibak Nagy Benedek Madi Mihali Papa Michlos Sabo Michlos Tot Giorgi Mihali, mi vöttük Isten segítségével Isten tisztessgere az szege ni falu iövedelmeből. A.D. 1619." Jegye nincs. Magyar, 1619. Magassága 15 cm, talpátmérője 7,2 cm, szájátmérője 11,2 cm.

Úrasztali kendő. Patyolat. Fakult vörös selyem- és aranyfonállal finom laposöltéssei hímzett. Sarkai- ban virágtő egymást metsző szárain két nagyobb és három kisebb, pikkelyes virággal, közben egy-egy kisebb hasonló motívum. Magyar úrihímzés, XVII. század vége. Mérete 75 x 78 cm.

Úrasztali terítő. Vékony fehér batiszt, többszínű, fakult zseniliahímzéssel. Sarkai ban virágbokor tulipán, szekfű és rózsá motívumokkal. Aszélek közepén szőlőfürtös-leveles, virágos díszítés. Középen gazdag koszorúban búzakarász, szőlőfürt, virágok és levelek. Jobb alsó sarkán Sz. S. betűk és 1834-es évszám. Magyar, 1834. Tipikus biedermeier munka. Mérete 110 x 110 cm.

Textil-töredék. Nagyon rongyos és molyos; fekete alapon elszórt tarka virágos delén. Valószínűleg fejkendő volt. Szélén legyezőmintás, ezüst vertcsipke, XIX. század vége.

REF. LELKESZLAK

A lelkészlak tornácán található a templom déli oldalbejárata fölött volt feliratos kő, amelyet az előcsarnok építésekor kibontottak. A nyomott hegedű formájú tábla felső része ívesen kialakított, alsó része volutás-kagylós kerettel díszített.

A feliratos mezőben közepen fent két egymásra helyezett háromszögben istenszem, körülötte vésett sugarak. Alatta "Jahve", m-íid a következő felirat, szép antik va betűkkel: "TE KÖZÖTTED -és az HALASZI Ref. EKLESIA KÖZT -BIZONYSA- GUL EMELTETTENEK -EZEK a KÖVEK: Jos. XXIV. 27. -Préd. Tiszt. BAKSAI MIKLOS Kurat. Nzs -KÖVÉR FERENTZ IDEJEKBEN -1789."

R. K. TEMPLOM

Tör/éne/e: 1804-ben az ibrányi káplán, Bartsik János bejelentette, hogy Nagyhalászon megkezdte egy kápolna építését; a "régí düledező kápolnát lebont ják, téglanyagát szeretnék t"elhasználni az új építkezéseknél". 1809-ben elkészült az új kápolna.

A falu 1819-től Kemece filiája. (Egri ér. It. Paroch. Kemece.)

Az 1 828-as canonica visitatio szerint a kápolna Csuha Sándor közbirtokos telkén van. Fundamentuma kő, falazata téglá. Van négy vasrácsos ablaka és kis fatomya, egy kis haranggal. Egy oltár Nep. Szt. János tiszteletére, annak képével. 1873-ban a fa torony ledölt

Az új templom 1877-1880-ban épül fel eklektikus stílusban.

KÖZÉPÜLET, VOLT CSUHA-KÚRIA

Története: A Csuha család építtette a XIX. század első felében. Később a Kállay, majd a Hönch családé. A XX. század elején szecessziós stílusban átalakították homlokzatait, majd 1950 körül az épület külső és belső részeit is.

A felszabadulás után gépállomás volt, jelenleg raktárépület, irodahelyiségekkel.

Jellege: Utcasornál beljebb álló, előkertes, téglány alaprajzú, manzárdtetős, klasszicista kúria, beugró négyoszlopos tornáccal, erősen átalakítva, dongaboltozatos pincével.

Irodalom: Genthon 2. 202.

IZR. TEMETŐ

A használaton kívüli, elhanyagolt temetőben néhány XIX. századi, késő klasszicista és romanti- kus sírkő van. A kövek anyaga vörös mészkő.

NÉPI ÉPÍTÉSZET

Lakóház. A régi házak szoba-konyhások voltak. Gyakori volt (harmadik helyiségként) a kamra is. A szobában csonkakúpszerű búboskemence állt, amelyet a szabadkéményes konyhából fűtöttek. A helyiségek földpadozatosak voltak. A falazat vert vagy rakott technikával készült. A vályog az 1930-as évek től terjedt el. A házakat náddal fedték.

Gazdasági épületek. A vályogfalú, nyeregtetős istálló három részből: lóistállóból, tehénistállóból és kocsiszinből áll. Az istálló padlásterét szénatárolásra használták. Az istálló mögött van a tyúkól és disznóól, a házzal szemben a kút és újabban a nyári konyha.

Egyéb. A község jellegzetes épülete a gabonaraktár (Kossuth L. u. 38.), amely kétszintes, deszkafalás, nyeregtetős, 20 x 6 m-es alapterületű, cseréptetős épület. A gerendák, oszlopok, me-revitők tölgyfából faragottak. A raktárt 1930-ban egy helyi terménykereskedő építtette. jelenleg szintén termény tárolási célokat szolgál.

ARANY J. U. 46. Lakóház. Tul. Ostlánszky Istvánné

Szoba + konyha + szoba alaprajzú, karóvázás, sárfalú, kiugró deszkaoromfalas, csonkakontyos, nádtetős ház. Építési idejét (1888) amestergerendán jelezték. A szabadkéményalját 1910 körüllepadlalták, mindkét kemencét lebontották, s a konyha végébe mászóképmény került.

ARANY J. U. 125. Lakóház. Tul. Takács Imréné

Szoba + konyha + kamra elrendezésű, oldal-tornácos, karóvázás, sárfalú, hátul kontyos, nádtetős ház. Épült 1892-ben. A házat 1975-ben lebontották.

Készítette: Varga Steiger Emese